

“Por culpa de Su Magestad.”
Un lamentable dissentiment a l'últim Parlament de Felip II (1592-1594)

Diego Quaglioni
(Università degli Studi di Trento)

L'estudi dels actes parlamentaris, tot i que limitat a l'experiència de la monarquia hispànica en una realitat perifèrica com la del *Regnum Sardiniae*, revela, sobretot al final del regnat de Felip II (1598), un caràcter pletòric dels procediments i una exasperació de la forma contractual en la resolució dels conflictes i en el procés de confirmació dels privilegis i de la reforma del dret local. Per sobre de tot, la reiteració dels actes constitueix un obstacle per a la plena comprensió del debat parlamentari. S'ha observat en el passat que la mateixa declaració programàtica o *propositio*, llegida o feta per llegir pel lloctinent del sobirà, és generalment vaga quant als motius de la convocatòria, de la mateixa manera que sona optimista i deferent la resposta de la 'primera veu' parlamentària, generalment el primat del regne (vegeu Sarasa Sánchez; D'Agostino; Capdeferro). Antonio Marongiu (1962, 320) escriu:

A partir de llavors, el parlament com a unitat es va convertir en una abstracció pura i senzilla, és a dir, en una sèrie de petites i breus cerimònies o declaracions d'ajornament. A intervals més o menys regulars, els missatges dels estaments al virrei (i viceversa) i a cadascun dels altres trencaven aquesta estasi per anunciar el nomenament dels representants de cada stament a les diverses comissions. L'activitat parlamentària real es concentrava, de fet, en el treball de cada stament i en l'activitat d'aquestes comissions.

Això també es troba al darrer Parlament sard sota el regnat de Felip II (últim tant per al *Regnum Sardiniae* com per a tot el domini de la Corona), la convocatòria del qual va ser decretada pel rei la nit de Nadal de 1592. El Parlament, presidit pel virrei Gastón de Moncada, marquès d'Aytona, convocat per al 10 de juny de 1593, després d'un triple ajornament va obrir a Càller el 12 de juliol i va tancar el 8 de març de l'any següent. La convocatòria del Parlament, signada pel virrei i amb data de 5 de maig de 1593, dóna les raons genèriques habituals del rei (Barcelona, Arxiu de la Corona d'Aragó, *Consell d'Aragó, Cambra*, vol. 376, I, 3r-v: vegeu Quaglioni 1997, n. 2, 122):

La [...] Magestat del rey nostre señor, migensant ses oportunes provisions [...], nos mana y comet que en sa real persona celebrem general Parlament convocant los tres Staments del present Regne per coses concernents son real servei, benefico, deffensio, pau y tranquilidad de aquell.

La mateixa generalitat, llevat dels motius de la sol·licitud de donatiu extraordinari per un import del 25% de l'ordinari per un total de vint-i-cinc mil ducats, caracteritza la proposició del virrei, que conté tres punts principals: posar remei als greuges injustos (“*porque el principal fin que yo he de tener, siguiendo la sancta intencion de Su Magestad, es remediar agravios [...], de las tres cosas que se han de tractar en este Parlamento será esta la primera*”); reformar lleis que siguin nocives o que ja no siguin d'acord amb els temps i fer-ne de noves, destinades al bon govern i al bé comú (“*la segunda [...] es de reformar algunas leyes dagnosas y hazer otras de nuevo que tengan respecto al buen gobierno y beneficio universal del Reino*”); i finalment, satisfer les necessitats i despeses de la Corona vinculades a la rebel·lió de Flandes, el manteniment

de la flota contra els turcs després de la caiguda de la Goleta, la derrota contra Anglaterra, l'adquisició de Portugal i el suport als catòlics de França contra l'heretge Enric IV de Borbó (“*en favorester los catholicos de Francia e impedir que el ceptro de aquella christianissimo reyno no venga en mano de herege*”). Breu i molt genèrica, més que optimista i deferent, la resposta de la ‘primera veu’ del parlament, l’arquebisbe de Càller, que només va declarar que es donaria una resposta “*en todo lo que fuere servicio de Su Magestad*” (Barcelona, Arxiu de la Corona d’Aragó, *Consell d’Aragó, Cambra*, vol. 376, I, 17v-20r: vegeu Quaglioni 1997, n. 13, 142-144).

La feina del Parlament va començar en realitat quan els estaments es van reunir per separat en els espais que se’ls assignaven. El primer requisit era la verificació dels poders dels membres del Parlament, així com la recollida i transmissió al virrei dels poders dels absents, càrrec per al qual es va elegir la comissió especial d’habilitadors (una mena de comissió de verificació dels poders parlamentaris), part per a la cort reial i part per als estaments. Difícilment caldrà recordar, com va fer un gran Mestre d’estudis sobre institucions representatives, que aquesta comissió, establerta a petició de l’estament militar i d’acord amb lo ‘stil de Catalunya’ al Parlament de 1553-1554, “sota l’aspecte purament tècnic-jurídic” amagava una responsabilitat molt important i totalment ‘política’: “En mans més o menys hàbils, és a dir, més o menys esbiaixades, és a dir, la possibilitat de retardar o fins i tot impedir l’admissió al parlament d’aquest o aquell probable adversari” (Marongiu 1962, 320-321; vegeu també Marongiu 1979, 140 i Sorgia, 102). Un cop finalitzada aquesta verificació, es van constituir legalment els tres braços del Parlament (eclesiàstic, militar i reial), capaços de complir els seus deures i “preveure la seva pròpia constitució interna amb el nomenament dels seus notaris i oficials, per a les relacions amb la resta de braços i amb el virrei” (Marongiu 1979, 128).

Els tres staments i la cort reial van procedir a elegir, cadascun per la seva banda, els membres de les dues comissions clau del Parlament: els tractadors i els jutges de greuges. Tant la Corona com els estaments van introduir els seus homes més eminents a les dues comissions, tal com era requerit tant per als ‘negociadors’, “comissió, al mateix temps, de finances, tresoreria i legislació”, en què essencialment “es van formular preguntes per presentar-les al rei i al seu govern com a condició per al donatiu” (Marongiu 1962, 321), com per als ‘jutges o examinadors de greuges’. Aquesta comissió, constituïda “per al judici extraordinari sobre recursos i greuges contra actes arbitraris i abusos d’òrgans administratius i funcionaris”, de fet exercia una funció de decisió “prejudicial per a qualsevol altra activitat del Parlament, perquè, fins al seu judici, tot acte d’això s’havia de considerar nul” (Marongiu 1979, 144). El tribunal dels greuges era, per tant, amb la junta dels ‘negociadors’, l’òrgan més important del parlament.

Les sentències sobre els greuges es pronunciaven pel parlament com a tribunal suprem del regne. El cas més interessant (i lamentable) és el d’un exponent de la petita noblesa de l’Alguer, Antonio de Tola, que el 24 de gener de 1594 va plantejar l’oposició a la continuació del parlament (dissentiment) fins que no es prengué una resolució sobre una indemnització pels danys que li havien causat el 1583 i el 1584 els soldats allotjats a la marina de l’Alguer, amb la matança de sis-cents caps de bestiar, segons el que constava a la súplica presentada (Barcelona, Arxiu de la Corona d’Aragó, *Consell d’Aragó, Cambra*, vol. 376, I, 348r-v: vegeu Quaglioni 1997, n. 265, 465-466):

Muy illustres señores. Antonio de Tola, militar de la ciudad de l.Alguer, dize que en los años 1583 y 84, que havia peste en dicha çiudad, recibio un notorio agravio de las compañyas de soldados,

que en las marinas i puerto de aquella çiuad havia puesto el illustrissimo lugartiniente general don Miquel de Moncada, para guardia i seguridad de la predicha çiuad y reino ; los quales, por falta de no tener los bastimentos y provisiones que Su Magestad tiene obligacion de darles, para su sustento mataron en diversas vezes seis cientas vaccas del dicho Antonio de Tola ; de todo lo qual tiene llanissimas i averiguadas pruebas ya en auctos reduzidas. Por lo que supplica a Vuestras Señorias manden que paren las Cortes i pone dissentimento, hasta tanto que le sea reparado y satisfecho el dicho agravio, lo que supplica omni meliori modo etc.

La seva súplica estava equipada amb una memòria legal que revela un notable domini dels mitjans tècnics i un ús d'al·legacions i arguments extrets de la millor tradició doctrinal del dret comú. Val la pena citar el text, escrit en castellà, en la seva totalitat:¹

Illustrissimo señor lugar tiniente y capitan general presidente en el presente Parlamento. Para justification del agravio que pretende Antonio de Tola se le reparese, presuponen las cosas siguientes en hecho.

Primo que la magnifica Violant Tola, su madre, tenia y posehia en los territorios de las marinas de l'Alguer quatro cientas veinte i quatro vaccas, segun consta por la carta del comun, recebida en poder de Simon Jaime, notario publico, a los sinco de hebrero 1582, como consta por esta carta que se muestra; las quales vinieron a aumentar y crescer en dos siguientes años hasta mas de seis cientas.

2º se presupone que en los años 1583 y 84 que havia peste en la çiuad de l'Alguer, como es notorio, temendose nuevas de enemigos, el illustrissimo señor don Miguel de Moncada, para tuicion y seguridad tanto de la dicha çiuad como del Reyno, tuvo ordinariamente en las dichas marinas y puertos de la dicha çiuad compañías de soldados, hasta ocho çientos, poco mas o menos. Para su mantenimiento i comida mataron en diversas vezes las dichas seis cientas vaccas, como dello consta por testigos dignissimos de fe, reçibidos por orden del illustrissimo señor virrey y con çitacion del real fisco, los quales aqui se muestran.

En via de drecho esta claro que Su Magestad tiene obligacion de pagar de su real patrimonio al dicho Antonio de Tola tanto las dichas seis çientas vaccas como los fructos y intereses de aquellas, por muchas razones, segnaladamente por las siguientes.

Et primo estos soldados fueron puestos para deffensa i guarda de dicha çiuad real, que es obligacion que Su Magestad tiene: Hugo. Seles. in Tract. de offi. quat. prelat., tiº. de iudi., nº. i.; y el daño que los tales hazen tiene obligacion de rehazallo el principe y señor que los pone para guarda de su çiuad: Floria. in l. in lege, §. quoties, nº. 5, ff. ad leg. Aquili., l. 2., et ibi Sali., C. de his quae lat., lib. x.

Esto se prueba porque este daño succedio por culpa de Su Magestad, porque conforme a los capitulos de la milicia deste Reyno tenia obligacion de pagar cierta cantidad a los soldados, para que se hizessen el gasto y tomassen vitualla; y es ansi de derecho, porque «milites sumptibus domini debent militare»: c. cum ex officio, de praescrip.; Florian. in l. in lege Aquilia, §. quoties, nº. 5, ff. ad leg. Aqui. El no haver su magestad cumplido con esta obligacion dio occasion para que los soldados matassen i robassen dichas vaccas, c. militare, 23. q. i., in illis verbis: «quadam enim providentia militibus sunt stipendia constituta, ne dum sumptus queritur, predo grassetur»; Specul., tiº. de iud. leg., §. superest videre, nº. 22, lib. i.; y es contra toda razon y justicia, que esten los soldados por interes de Su Magestad y guarda de su ciudad i reino, y que el mantenimiento que Su Magestad tiene obligacion de darles lo venga a pagar un particular: l. secundum naturam est, ff. de reg. iuri.

Y ultimo es notorio que las Cortes se hazen por benignidad de nuestro rey, la potestad del qual aunque sea legibus absoluta, l. digna vox, C. de consti. princi., quiere sujetarla a la correction de las leyes y desagruar todos los que de sus ministros, usando de la sobredicha potestad, seran agraviados; i ansi esta claro que Su Magestad tiene obligacion a satisfacer el agravio que estos soldados y capitanes con auctoridad de personas nombradas per su lugartiniente para el servicio

¹ Barcelona, Arxiu de la Corona d'Aragó, *Consell d'Aragó, Cambra*, vol. 376, I, 348v-350r: vegeu Quaglioni 1997, n. 255, 466-467 i Quaglioni 2004.

publico y de Su Magestad han hecho en las dichas seiscientas vacas, defraudando este su vassallo militar tanto del provecho de dicha propiedad como tambien del usufructo de tantos años.

Todo lo qual supplica a Vuestra Señoria illustrissima mande reparar, declarando ser agravio y mandandole pagar, que a mas de ser justicia es sertissimo que Su Magestad, como a príncipe tan catholico i que con tanta afficion mira siempre el provecho de sus vassallos se servira dello.

Aquestes al·legacions de fet i de dret són un bon exemple de *consilium pro parte*, de memòria jurídica encara exemplificada pels models jurídics de l'escola italiana. És remarcable la reiterada referència al *Quadrivium Ecclesiae de officio quatuor praelatorum* de Johannes Hugo von Schlettstadt (Selestadiensis), publicada a Estrasburg el 1504, així com als *Commentaria in librum IX Digestorum* de Floriano Sampieri, especialment sobre la llei *in lege Aquilia, ff. ad legem Aquilianam* (D. 9, 2, 44), on el § 1 estableix el principi general de la responsabilitat del *dominus* per a actes il·lícits del subordinat: “*Quotiens sciente domino servus vulnerat vel occidit, Aquilia dominum teneri dubium non est*”. La responsabilitat per culpa de la corona (“*porque este daño succedio por culpa de Su Magestad*”) també s’argumenta sobre la base de la *Lectura Codicis* de Bartolomé de Saliceto al comentari de la llei *si qui latrones, C. de his qui latrones vel aliis criminibus reos occultaverint* (C. 9, 39, 2), i es confirma per la cita literal del capítol *cum ex officio* del títol *de praescriptionibus* del *Liber Extra* (c. 16, X, II, 26): “*militis sumptibus domini debent militare*”, i del cànon *militare* del *Decretum* de Gracià (c. 5, C. XXIII, q. I): “*quadam enim providentia militibus sunt stipendia constituta, ne dum sumptus queritur, predo grassetur*”. Altres fonts d’autoritat indicades en la memòria són el *Speculum iudiciale* de Guillem Durand i la *regula iuris* del Digest (D. 50, 17, 10), per a la qual “*secundum naturam est commoda cuiusque rei eum sequi, quem sequuntur incommoda*”.

Més important encara, i no sorprenentment situat a la conclusió de l’argument, tot segellant-lo, és l’adjunt de la llei *digna vox, C. de legibus et constitutionibus principum* (C. 1, 14, 4), famosa ‘autoritat’ sempre evocada, en la tradició jurídica de l’Edat mitjana, com el temperament del principi absolutista: “*Digna vox est maiestate regnantis legibus alligatum se principem profiteri, adeo de auctoritate iuris nostra pendet auctoritas, et revera maius imperio est submittere legibus principatum*”. La solemne referència al principi del Codi Justinià de la subjecció voluntària del príncep a les lleis (“*la correction de las leyes*”), tot i que “*la potestad del (rey) sea legibus absoluta*”, s’introdueix al Parlament, malgrat el caràcter ‘menor’ de qüestió plantejada a través del dissentiment, motiu d’alta i significativa dissidència cap a les noves manifestacions absolutistes del poder reial que caracteritzen tan fortament el canvi de segle. Aquella al·legació, que constituïa una de les pedres angulars del dret públic de l’Edat mitjana i dels seus principals intèrprets com Cino, Bartolo i Baldo, s’havia convertit en un perill com a expressió de sentiments antimonàrquics. El 1579, sota el pseudònim de Stephanus Junius Brutus Celta, havien aparegut en llatí les *Vindiciae contra tyrannos*, un manifest de les doctrines calvinistes de la ‘sobirania dividida’ i del dret de resistència, el llibre que testimonia millor que qualsevol altre text la radicalització dels termes fonamentals del debat polític-jurídic de finals del segle XVI. Aquell llibre tenia com a principi fonamental la llei *digna vox*, posant la qüestió dels límits ‘constitucionals’ del poder (vegeu Quaglioni 2019).

Potser per aquesta raó la súplica d'Antonio de Tola va ser rebutjada. El parer expressat per l'advocat fiscal ja fou fermament contrari a l'acceptació del seu dissentiment:²

Lo magnífich mossen Juan Antoni Palou, advocat fiscal i patrimonial, diu que en aquell temps que se preten fores mortes dites vaques era la peste en la ciutat de l'Alguer, y a be que fos anada gent a guardar les marines de la dita ciutat per la falta hi havia de persones en elles, no fonch aquella tramesa per fer mal algu; i ultra que la informatio exhibida per dit Tola no fa prova concluent per haver de esser condemnada la Regia Cort al que ll preten, per que fonch rebuda ad futuram rei memoriam en lo mes de setembre propassat; y dato sed non concessio que dita informatio fes bona prova, no per ço la Regia Cort hauria de esser tinguda al pretes danny, per que no fonch fet per orde de official real algu, y en tal cas tant solament serien tenguts y havien de esser convenguts los auctors del danny contra los quals podia endressar ses actions la part interessada. Y per ço es de vot que no proceheix lo dit dissentiment, sino que si voldra via ordinaria demane, contra qui dret tindra.

El parer expressat per l'advocat fiscal va ser acceptat per unanimitat de tots els jutges de greuges. El mateix dia el lloctinent pronuncià i publicà la sentència, declarant “no deure proçehir com no proceheix lo dit dissentiment posat per lo dit de Tola, ni aquell militar ni tenir lloch, sino que demane sa pretesa per vuia ordinaria, que servades les coses servadores se li fassa justicia”.³ Amb al·legacions legals i doctrinals o sense, el recurs parlamentari pels abusos de l'administració reial, constituït en el dissentiment i en el judici sobre l'admissibilitat dels greuges, va demostrar ser amb poques excepcions un instrument feble, sinó perillós. Ho sabia el síndic de Sàsser Jaime Manca: assabentat del lamentable resultat de més d'una oposició, després que la comissió dels jutges de greuges n'hagués rebutjat dues de la ciutat d'Oristany, el 16 de febrer de 1594 advertí els consellers de la seva ciutat, que li havien donat un mandat per elevar una oposició o dissentiment, que ja no era el cas d'utilitzar aquesta aleatòria i perillosa eina parlamentària per intentar procurar el que es podia obtenir ‘amb bona sort’: “Miren Vostras Magnificentias si es menester que yo vaia a tentar y procurant lo que bonament puch alcansar, non posarlo en perdissio posant dissentiment”.⁴

---

² Barcelona, Arxiu de la Corona d'Aragó, *Consell d'Aragó, Cambra*, vol. 376, I, 347v-348r: vegeu Quaglioni 1997, n. 254, 464-465.

³ Barcelona, Arxiu de la Corona d'Aragó, *Consell d'Aragó, Cambra*, vol. 376, I, 350r-v: vegeu Quaglioni 1997, n. 256, 468.

⁴ Sàsser, Archivio di Stato, *Archivio Storico del Comune di Sassari*, b. 4, f. 2 [doc. 55], 88r; vegeu Quaglioni 1997, 75.

Obres citades

- Capdeferro, Josep. “Sessions plenàries *versus* comissions de treball a les Corts catalanes del segle XVII.” En Remedios Ferrero Micó & Lluís Guia Marín eds. *Corts i Parlaments de la Corona d’Aragó. Unes institucions emblemàtiques en una monarquia composta*. València: Universitat de València, 2008. 307-328.
- D’Agostino, Guido. “Las Cortes en los países de la Corona de Aragón.” En Frederic Udina i Martorell. *La Corona d’Aragó, III, Corts i Parlaments a la Corona d’Aragó (Territoris hispànics, italians i Còrsega)*. Barcelona-Zaragoza: 1988. 258-299.
- Marongiu, Antonio. *Il Parlamento in Italia nel Medio Evo e nell’Età Moderna. Contributo alla storia delle istituzioni parlamentari dell’Europa occidentale*. Milano: Giuffrè, 1962.
- *I Parlamenti sardi. Studio storico istituzionale e comparativo*. Milano: Giuffrè, 1979.
- Quaglioni, Diego ed. *Il Parlamento del viceré Gastone de Moncada marchese di Aytona (1592-1594)*. Cagliari: Consiglio Regionale della Sardegna, 1997.
- “Gravamina e parlamenti nella prima età moderna. Il caso sardo alla fine del regno di Filippo II.” En Cecilia Nubola & Andreas Würigler eds. *Forme di comunicazione politica in Europa nei secoli XV-XVIII. Suppliche, gravamina, lettere*. Bologna: Il Mulino, 2004. 137-146.
- “Constitution et constitutionnalisme (XVIe-XVIIe siècle).” En François Foronda & Jean-Philippe Genet eds. *Des chartes aux constitutions. Autour de l’idée constitutionnelle en Europe*. Paris: Éditions de la Sorbonne, 2019. 441-450.
- Sarasa Sánchez, Esteban. “Cortes y Parlamentos en la Corona de Aragón durante la Edad Media.” En Frederic Udina i Martorell. *La Corona d’Aragó, III, Corts i Parlaments a la Corona d’Aragó (Territoris hispànics, italians i Còrsega)*. Barcelona-Zaragoza: 1988. 19-85.
- Sorgia, Giancarlo. *Il Parlamento del viceré Fernandez de Heredia (1553-1554)*. Milano: Giuffrè, 1963.